

КОВАЛЬЧУК В.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач НДП експериментальної
педагогіки і педагогічних інновацій.
Київський університет
імені Бориса Грінченка

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

8 статті на основі аналізу теоретичних джерел розкрито сутність педагогічної майстерності вчителя. Основний акцент автор робить на таких її складових як педагогічна культура, педагогічні уміння і здібності, мовленнєва культура, вміння керувати собою та процесом взаємодії з учнем, педагогічна етика і спілкування, психолого-педагогічні знання.

Ключові слова: майстерність, педагогічна майстерність, компетентність, компетенція, педагогічна культура.

В статье на основе анализа теоретических источников раскрыта сущность педагогического мастерства учителя. Основной акцент автор делает на таких ее составляющих как педагогическая культура, педагогические умения и способности, речевая культура, умение управлять собой и процессом взаимодействия с учеником, педагогическая этика и общения, психолого-педагогические знания.

Ключевые слова: мастерство, педагогическое мастерство, компетентность, компетенция, педагогическая культура.

*The article based on an analysis of theoretical sources essence Teaching Excellence. The locus of the author makes on its components such as pedagogical culture, pedagogical skills and abilities, **linguistic** culture, ability to govern itself and the process of interaction with students, teaching ethics and communication, psychological and pedagogical knowledge.*

Keywords: skills, teaching skills, competence, competence, pedagogical culture.

У ХХІ столітті перед педагогічною освітою постають особливі завдання і. в першу чергу, це завдання підготовки педагога-майстра. педагога-гуманіста.

Педагог нової генерації - це висококваліфікований, компетентний фахівець, це - особистість, яка творчо розвивається, це - особистість, домінантами якої є духовно-етичні, гуманні якості. Специфічною складовою моделі сучасного вчителя-гуманіста є індивідуальний стиль педагогічної діяльності, що характеризується гуманістичним почерком, уміннями ставити і вирішувати завдання гуманного виховання, встановлювати гуманістичний стиль взаємин із учнями, організувати спільний пошук цінностей і норм поведінки.

Учитель нового століття - це фахівець, який здатний:

- поважати особистість кожного учня;
- вірити в успішність кожного учня;
- бути чесним, відповідальним, адекватно реагувати на помилки власної діяльності;
- слухати і поважати конфіденційність;
- бути послідовним і справедливим;
- заохочувати різноманітність;
- постійно самовдосконалюватися і саморозвиватися у професійному плані;
- розвивали техніки запитань, що стимулюють навчання дітей;
- формувати орієнтовні стратегії відповідей на запитання чи коментарі учнів;
- заохочувати дітей до міркувань і роздумів про своє навчання;
- постійно спостерігати за поведінкою учнів;
- надавати ефективний зворотній зв'язок.

Зазначені якості вимагають неабиякої майстерності від педагога. Як відомо, проблема формування і розвитку педагогічної майстерності учителя тривалий час є об'єктом досліджень багатьох учених. Вчителеві належить провідна роль у формуванні і розвитку в кожній особистості професійних знань, активної життєвої позиції, громадянськості. Саме від рівня педагогічної майстерності залежить ефективність і привабливість навчання учнів.

Сутність педагогічної майстерності вчителя - в його особистісних якостях, що, за нашим переконанням забезпечують успішність його професійної діяльності. Педагогічна майстерність виявляється в діяльності, але не зводиться до неї. Вона характеризується високим рівнем розвитку спеціальних умінь, але й це не головне. Головне криється у позиції педагога, його здібностях віртуозно керувати діяльністю учнів. Можна бути професійно компетентним педагогом, тобто вільно орієнтуватися в предметній сфері, системно сприймати і діяти в педагогічній діяльності, мати особистіснo-гуманітарну орієнтацію, вміти узагальнювати і передавати свій досвід іншим колегам, бути здатним до рефлексії, володіти сучасними педагогічними технологіями, але при цьому не бути майстром, а залишатися добротним ремісником [12. с. 8]. Щоб бути

майстром необхідно володіти індивідуально-особистісною професійною неповторністю й унікальністю, оригінальним стилем діяльності, концентуальністю професійного мислення [15, с. 7-9).

Вітчизняна система освіти зазнає сьогодні певних змін, що виражаються в появі альтернативних типів навчальних закладів, використанні нових програм і посібників, зміні змісту освіти, застосуванні освітніх і наукових інновацій. Це вимагає від педагога широти ерудиції, гнучкості мислення, активності і прагнення до творчості, здібності до аналізу і самоаналізу, готовності до нововведення.

Педагогічна майстерність передусім пов'язана з особистістю педагога, із комплексом якостей, які сприяють забезпеченню високого рівня самоорганізації професійної діяльності. Комплекс якостей учигеля-професіонала, що допомагає йому забезпечити навчально-виховний процес на високому творчому рівні, досить великий. Найважливішими із них є громадянськість і патріотизм, гуманізм і інтелігентність, висока духовна культура і відповідальність, працьовитість і працездатність. Головні якості педагога-майстра-людинолюбство й уміння спілкуватися з людьми.

Педагогічна майстерність із технологічної точки зору - це система, основними компонентами якої є висока загальна культура, гуманістична спрямованість, професійні знання й уміння, творчість і педагогічні здібності.

Визначити рівень володіння педагогічною майстерністю можливо на основі визначення показників ефективності педагогічної майстерності:

покращення кількісних і якісних характеристик навчальної діяльності учнів;

зменшення часу на досягнення конкретної навчальної мети;

міцність засвоєння і закріплення знань, умінь, навичок в учнів;

полегшення навчальної діяльності учнів;

задоволеність процесом навчання, викладачем, учнем:

ставлення до навчання.

Таким чином, педагогічну майстерність можна розглядати як динамічний процес розвитку сукупності професійно-особистісних якостей педагога, його умінь і здібностей, що дозволяють учителю ефективно здійснювати професійну діяльність.

Педагогічна майстерність - високе мистецтво навчання і виховання, доступне кожному педагогові, який працює за покликанням.

У педагогічному дискурсі наявно декілька світоглядних позицій до розуміння сутності професійної майстерності.

Педагогічна майстерність - «високий рівень володіння педагогічною діяльністю; комплекс спеціальних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей особистості, що дозволяють педагогові ефективно керувати навчально-пізнавальною діяльністю учнів і здійснювати цілеспрямований педагогічний

вплив і взаємодію» [14, с.78]

Передусім педагогічна майстерність вимагає від учителя високого рівня педагогічної культури. Педагогічна культура - частина загальнолюдської культури, вона інтегрує сферу педагогічного й історико-культурного досвіду, регулює галузь педагогічної взаємодії.

Сукупним об'єктом педагогічної культури є суспільство, яке визначає цілі і зміст процесів соціалізації, виховання й освіти, а його «агентами» в педагогічній взаємодії - викладачі, батьки, які реалізують це замовлення в конкретно-історичному і педагогічному досвіді.

Пригадаємо вислів А. В. Луначарського, який стверджував, що в структурі освіченої людини домінує образ людський. Зважаючи на це, саме людяність слід уважати втіленням педагогічної культури.

Сучасним освітнім закладам потрібен педагог, який виконує свої обов'язки професійно, працює тільки «від і до», акумулює в собі багатогранні якості творчої особистості. Без професіоналізму неможливе нинішнє навчання і виховання. Від того, які властивості свого «Я» **викладач** передає учням, яких струн їхньої душі зуміє торкнутися, багато в ому залежать майбутнє нашого суспільства, ідеали і вчинки учнів. Цілком зрозуміло, що зробити це може той, хто сам володіє професійною майстерністю, хто здатний і уміє творчо передати багатство людської культури своїм учням. Звання «Вчитель» набуває сенсу лише тоді, коли воно невід'ємне від поняття культури.

Відомо, що культура - це міра розвитку людини, яка характеризує не лише об'єм засвоєних нею цінностей суспільної життєдіяльності людей упродовж всієї історії, а й сам спосіб, яким людина долучається до цих цінностей. Культура втілює стиль мислення і поведінки людини, оскільки охоплює всі сторони суспільного життя, будь-який вид людської діяльності, характеризує не лише створену - широту і глибину знань людини, але й її вихованість, інтелігентність - уміння чітко висловити свою думку, вислухати, бути гідною у різних ситуаціях [в].

Висока культура людини неможлива без невинної тривалої праці над собою. У працях К.Д.Ушинського ключовою є думка, що вчитель живе до тих пір, поки він вчиться: а як тільки перестає вчитися - у нього помирає вчитель. В. А. Сухомлинський наголошував, що, якщо з часом педагог не змінюється, якщо кожен прожитий день нічого не додає до його духовного багатства, він стає бридким і ненависним для оточуючих. А це вже більше, ніж професійна смерть. Тому відсутність у викладача інтелігентності, культури, прагнення розвивати ці якості в собі не сумісно з його професійним обов'язком.

Педагогічна культура розглядається, як:

- а) рівень опанування педагогічної теорії і практики, сучасними педагогічними технологіями, способами творчої саморегуляції

Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору

індивідуальних можливостей особистості в педагогічній діяльності;

- б) системна освіта, сутнісна характеристика особистості педагога у сфері професійної діяльності.

До основних системних компонентів і показників рівня сформованості педагогічної культури педагога, вчителя Є. В. Бондаревська відносить наступні: гуманістичну позицію педагога щодо дітей і його здібність бути вихователем; психолого-педагогічну компетентність і розвинене педагогічне мислення; освіченість у предметі, який викладає, і володіння педагогічними технологіями; досвід творчої діяльності, уміння обґрунтувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну), здібність розробити авторський освітній проект; культуру професійної поведінки, способи саморозвитку, вміння саморегулювання власної діяльності, спілкування [3].

Загальновідомо, що для успішності виховання особливо велике значення мають особистісні якості, характер педагогічної дії. манери поведінки вчителя, оскільки він не тільки спілкується, установлює контакти з учнями, а кожним своїм словом, інтонацією, мімікою, поглядом, жестом здійснює на них вплив. Під професійною компетентністю педагога розуміють сукупність знань, умінь і навичок, що визначають сформованість особистості вчителя-носія педагогічних цінностей і педагогічної свідомості [21, с. 54].

Цікавим для нас є дослідження, проведене О. Рогульською [24], яка у процесі аналізу наукових джерел досліджувала тенденцію до трансформації терміна «компетентність» у «професійну компетентність». У трактуванні термінів «компетентність» і «професійна компетентність» дослідниця не виділила принципової різниці, що стало підґрунтям до висновку, що йдеться про відповідну цільову й змістову переорієнтацію поняття «компетентність».

Для прикладу авторка посилається на В. Ягулова, - автора навчального посібника з педагогіки, який вважає професійну компетентність однією з основних підвалів педагогічної культури, виокремлюючи в ній «глибокі професійні знання, психолого-педагогічні вміння та навички, а також досконале володіння методикою викладання» [31, с. 165]. Ще більш лаконічним, однак таким, що охоплює не розглянутий іншими науковцями особистісний аспект, є визначення О. Белкіна: «Професійна компетентність - сукупність професійних та особистісних якостей, які забезпечують ефективну реалізацію компетенцій, необхідних для здійснення професійної діяльності» [2, с. 56].

І. А. Зязюю вважає компетентність першоосною професійності. В його трактуванні поняття професійної компетентності основну увагу перенесено на

комплексність знань, а саме: вміння синтезувати матеріал, аналізувати ситуації спілкування, осмислювати сутність явищ, обирати засоби взаємодії [8].

У структурі професійної компетентності учителя А. Маркова виділяє: професійні психологічні й педагогічні знання; професійні педагогічні вміння; професійні педагогічні позиції, установки вчителя, які вимагаються від нього в процесі здійснення посадових функцій; особистісні якості, які забезпечують оволодіння вчителем професійними знаннями та умінями.

Крім того, у своїх працях вона наводить типологічну характеристику поняття «професійна компетентність». Дослідниця виділяє такі її види:

спеціальна компетентність - володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток:

соціальна компетентність - володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в даній професії прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї праці; особистісна компетентність - володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку засобами проістонння професійним деформаціям особистості;

індивідуальна компетентність - володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності в межах професії, готовність до професійного зростання, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень [19].

Т. Ісаєва у змісті професійної компетентності виокремлює такі складові: адаптаційно-цивілізаційну, соціальну, соціально-організаційну, предметно-методичну, комунікативну та ціннісно-змістову [13].

О. Лебедева у структурі професійної компетентності вчителя пропонує виділяти: науково-теоретичну; методичну; психолого-педагогічну компетентності, а також професійну позицію вчителя [17].

У свою чергу О. Дубасенюк до основних складових елементів професійно-педагогічної компетентності відносить:

компетентність у сфері теорії та методики виховного процесу;
компетентність у сфері фахових предметів;
соціально-педагогічну компетентність;
диференціально-психологічну компетентність;
аутопсихологічну компетентність [8, с. 94-97].

Володіти професійною компетентністю, необхідною для успішної інтеграції в сучасний соціум, означає вміти мобілізувати в певній ситуації отримані знання, вміння, здібності і досвід.

Студювання психолого-педагогічної літератури, нормативних документів,

спостережень за роботою вчителів високої кваліфікації, результати анкетування й бесід із ними, дозволяє стверджувати, що основою педагогічної майстерності, каркасом є педагогічні знання, вміння і здібності - це взаємозалежні, взаємопроникне пересічні індивідуально-психологічні особливості, певне комплексне утворення, що має власну структуру. При цьому знання вчителя мають двоаспектний зміст: з одного боку - це знання змісту навчального курсу який викладає педагог, а з іншого - це психолого-педагогічні і методичні знання, що забезпечують успішність навчального процесу. Особливими характеристиками професійного знання педагога вважаємо системність, комплексність, інтегративність, узагальненість і водночас автономність, самостійність, індивідуальність. У використанні знань реалізується провідна педагогічна здібність - синтезувати інформацію. При цьому синтез має бути спрямовано на розв'язання педагогічних завдань, аналіз конкретних педагогічних ситуацій, що викликає необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору способів взаємодії на основі відомих законів формування особистості.

Теорія педагогічних здібностей являє собою певною мірою традиційний напрям у дослідженнях проблеми педагогічної праці, що спирається на загальнопсихологічне вчення про здібності людини (Б.Теплов. С.Рубінштейн, В.Шадриков та ін.). У ньому, поряд із загальновизнаними положеннями, є і неоднозначні твердження, що стосуються, насамперед, співвідношення природних задатків людини і набутих властивостей, здібностей і сукупності знань, а також умінь, здібностей і успішності виконання діяльності здібностей і функціональних систем, що реалізують психологічні явища [29, с.179].

М.Левітов розуміє під педагогічними здібностями такі якості що стосуються різних аспектів особистості вчителя, серед яких основними вважає здатність до передачі знань у короткій і цікавій формі; здатність розуміти учнів на основі спостереження; самостійність і творчий склад мислення; винахідливість та швидке і точне орієнтування - організаторські здібності: вольові риси, що виявляються в цілеспрямованості, стриманості, наполегливості, терплячості: моральні якості - чуйність, тактовність, скромність [18, с.160].

Ф.Гоноболін розрізняє серед якостей учителя власне педагогічні здібності і властивості, що їх супроводжують. До структури педагогічних здібностей автор включає здатність робити навчальний матеріал доступним для учнів, розуміння вчителем учня, творчість у роботі, вольовий вплив на дітей, здатність організувати дитячий колектив, інтерес до дітей, змістовність і яскравість мовлення, його образність та переконливість, педагогічний такт, здатність пов'язувати навчальний матеріал із життям, спостережливість, педагогічну вимогливість [4, с.227; 99].

Р.Хмельюк педагогічні здібності розглядає як власне особистісні властивості, що роблять людину придатною до педагогічної діяльності й охоплюють

педагогічне мислення, педагогічну логіку, педагогічну спостережливість, педагогічну увагу, передбачення і проектування. спритність, елементи артистизму [28, с.142].

У більш систематизованих підходах до виявлення структури педагогічних здібностей спостерігається прагнення до укрупнення блоків і різновидів педагогічних здібностей. В.Крутький умовно поділяє педагогічні здібності на три групи: особистісні здібності (характерологічні риси особистості), дидактичні (пов'язані із передачею інформації) і організаційно-комунікативні (пов'язані із реалізацією відповідних функцій). До особистісних здібностей відносяться прихильність до дітей, витримка, самовладання; до дидактичних - здатність пояснювати, академічні здібності, експресивно-мовленнєві здібності; до організаційно-комунікативних - перцептивні, сугестивні [22].

Найбільш повне і системне трактування педагогічних здібностей подане у концепції Н.В.Кузьміної та її наукової школи. За нею всі виділені види педагогічних здібностей співвідносяться із основними елементами і функціями педагогічної системи й індивідуальної педагогічної **ДІЯЛЬНОСТІ** учителя-вихователя: дослідницький, проектувальний, конструкторський, комунікативний, організаторський компоненти відповідають певним групам педагогічних здібностей. Запропоноване принципово нове визначення педагогічних здібностей як прояв особливої чутливості до об'єкта, процесу і результатів педагогічної діяльності дало змогу авторів не тільки виявити їх набір, сукупність, а й представити певну структурну організацію такої чутливості за двома взаємозалежними рівнями: рефлексивним і проєктивним. Рефлексивний рівень включає особливу чутливість до об'єкта-суб'єкта педагогічного впливу ("почуття об'єкта"), до міри цього впливу ("почуття міри"), до регулювання системи відносин ("почуття причетності"). Проєктивний є найбільш загальним рівнем, що акумулює попередні й охоплює гностичні, проєктивні, конструкторські, комунікативні, організаційні педагогічні здібності як види такої чутливості. Вони забезпечуються "інтуїцією як характеристикою творчого мислення, здатністю до ідентифікації, до позитивного навіювання. Педагогічні здібності Н.В.Кузьміна визначає найважливішою передумовою успішності педагогічної праці, відповідно до чого обґрунтовується положення про різномірність педагогічних здібностей, що співвідноситься з рівнями результативності педагогічної діяльності (від репродуктивних до перетворюючих характеристик). Суттєвим здобутком концепції є визначення співвідношення педагогічних здібностей із загальними та спеціальними здібностями людини. Ґрунтуючись на визнанні педагогічних здібностей спеціальними, що проявляються лише при переході на локально-моделюючий рівень педагогічної діяльності, розкриваються їх зв'язки як із загальними здібностями (що спроможні забезпечити лише репродуктивний та адаптивний рівні педагогічної діяльності), так і з іншими спеціальними

здібностями (наприклад, поетичними, художніми, математичними). Останні ж можуть заважати (на низьких рівнях педагогічної діяльності), бути нейтральними (на середніх) або допомагати (на вищих).

У дослідженнях, виконаних під керівництвом Н.В.Кузьміної доведено, що тільки за умови досить високого рівня сформованої педагогічних здібностей інші спеціальні здібності включаються у структуру педагогічної діяльності і сприяють досягненню педагогічних результатів, акумулюючи творчі можливості людини [16]. Положення цієї концепції підтримуються і використовуються багатьма сучасними дослідниками - М.Кухаревим, А.Марковою, Л.Мітіною та ін. Так, Л.М.Мітіною встановлено, що група рефлексивно-перцептивних здібностей є провідною і мало компенсується в разі їх відсутності або недостатньої розвиненості [20, с.25].

Цікавим виявляється також сучасний підхід до трактування педагогічних здібностей М.Амінова, теоретичною основою і головним критерієм якого виступає успішність особистості у педагогічній професії. Автор виявляє два види успішності: індивідуальну (досягнення людини стосовно самого себе, розгорнуту у часі) і соціальну (досягнення людини стосовно досягнень інших). Індивідуальна успішність визначається як ресурсна, яка являє собою інструментальні здібності, що включають загальні (перцептивні) і спеціальні (способи досягнення успіху), останні ще поділяються (диференціюються) на емоційні, вольові, мнемічні, атенційні, імажинативні здібності. Соціальну ж (конкурентоздатну) успішність представляють термінальні, власне педагогічні здібності, що передбачає здатність протистояти синдрому емоційного вигорання і виснаження емоційних ресурсів [1].

Педагогічні здібності забезпечують формування високого рівня педагогічних умінь, під якими розуміють сукупність різноманітних дій учителя, що співвідносяться з функціями педагогічної діяльності і виявляють індивідуально-психологічні особливості вчителя (викладача).

Сучасні підходи, тематично поєднані контекстом гуманістичної педагогіки, ґрунтуються на положеннях про цілісність суб'єкта й особистості, про самедетермінацію розвитку суб'єкта (К.Абульханова, А.Брушлинський, В.Петровський, В.Слободчиков), і змінюють погляди на сутність і зміст суб'єкт-об'єктних відношень у педагогічній діяльності. Сучасні дослідники (Р.Асадуллин, Ю.Варданян, С.Рогов, О.Мищенко, В.Сластьонін) об'єктом педагогічної діяльності визнають педагогічний процес, а на рівні ситуації, на думку В.А.Семиченка, ним можуть виступати не лише особистість іншого, а й підручники, власний авторитет учителя. За такого підходу об'єктом педагогічної діяльності стає не учень (школяр або студент), «вирваний із педагогічного процесу, а система послідовно взаємозалежних навчально-виховних задач, у вирішенні яких учні беруть безпосередню участь і функціонують як один із її компонентів. З об'єктів

педагогічних впливів вони перетворюються на суб'єктів педагогічного процесу і власного розвитку» [25, с.82]. При цьому значення суб'єктної ролі вчителя в керуванні освітою, вихованням, розвитком не применшується, а лише змінюється її зміст. Тому перспективним вбачаємо тлумачення сукупного суб'єкта педагогічної діяльності (за І.Зимньою). У визначенні, запропонованому дослідницею педагоги й учні, будучи індивідуальними суб'єктами, водночас всі разом є і суспільним суб'єктом (педагогічним і учнівським співтовариством). Вище означене аргументує доцільність виокремлення такого компонента педагогічної майстерності, як педагогічна взаємодія і вміння керувати собою.

Усвідомлена і цілеспрямована активність педагога й учня як суб'єктів педагогічного процесу обумовлює їх взаємодію, ідеальною формою вираження якої є педагогічне спілкування. За твердженням І.Зимньої, педагогічне спілкування є «аксіально-ретивальною особистісно і соціально орієнтованою взаємодією, під час якої реалізуються різноманітні функції педагогічного спілкування у використанні сукупності засобів, а поліоб'єктна спрямованість, поліінформативність, високий рівень репрезентативності педагогічного спілкування утворює специфічний синтез його характеристик, що виражається в якісно новому рівні змісту педагогічної взаємодії, заснованому на діалозі, співробітництві, партнерстві, психологічному контакті» [10, с.332-333].

Показниками продуктивності педагогічного спілкування є легкість включення вчителя у процес взаємодії й адекватність сприйняття **«ІНШОГО»** партнера у спілкуванні. Наведені положення дозволяють розглядати зміст *культури суб'єктно-об'єктної педагогічної взаємодії* через ознаки суб'єктності відносин учасників процесу педагогічного спілкування як діалогу, співробітництва, партнерства.

Здійснення педагогічного впливу і взаємодії як виконавчої ланки педагогічної діяльності передбачає вибір, модернізацію, розроблення і застосування вчителем засобів педагогічної діяльності та її технологій, що є матеріальними й ідеальними об'єктами, які виступають "провідниками" впливів учителя на оточуючих і самого себе.

Продуктивність педагогічної діяльності та її технологічне забезпечення вимагає оволодіння педагогом достатнім спектром засобів впливу на дітей, що характеризується не тільки широтою, розмаїтістю, сучасністю їхнього арсеналу, а й доцільністю, оптимальністю їхнього сполучення, вибору і використання, співвідношенням рівнів педагогічного впливу і сприянням творчій активній самодіяльності учнів з метою їхнього гармонійного розвитку.

Результативність педагогічної діяльності як і будь-якого виду людської діяльності співвідноситься зі ступенем досягнення вчителем поставлених цілей і задач, однак подібна залежність не є лінійною, оскільки діяльність багатша, ніж свідомість, що її випереджає.

Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору

За А.Реаном і Я.Копомінським «майстер педагогічної праці - це насамперед висококомпетентний у психолого-педагогічній і предметній галузі фахівець, що вміє репродукувати на високому рівні професійні знання, навички й уміння. З метою підготовки таких фахівців варто посилити увагу до формування «технологічних» висновків, що і як робити у тій або іншій ситуації, який метод, спосіб доцільний і за яких умов...» [23, с.233].

Моральним фундаментом педагогічної майстерності вчителя визнано педагогічну етику й культуру педагогічного спілкування (В.Гриньова, Г. Коджаспарова, Я.Котигер, А.Мудрик, В.Писаренко, І.Писаренко, В.Чамблер, В. Чернокозов, І.Чернокозов та ін.). оскільки ці категорії відображають специфіку функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, а предметом педагогічної етики є закономірності прояву моральності у свідомості, поведінці, стосунках і діяльності педагога [14, с.170]. Різноманітні етичні властивості та якості особистості й діяльності педагога, що відображають зміст провідних етичних категорій добра, справедливості, відповідальності, чесності, порядності тощо, головним чином виявляються у педагогічному спілкуванні.

Культура педагогічної комунікації передбачає відповідність використовуваних знакових символічних елементів педагогічної техніки визначеній системі правил, норм, цінностей, еталонних зразків професійної поведінки учителя-вихователя. виконання яких допомагає підтримувати соціально-професійний рольовий статус суб'єктів педагогічного спілкування, зберігати їх людську гідність, встановлювати педагогічно доцільну дистанцію, а також полегшує взаєморозуміння і встановлення психологічного контакту, запобігає загостренню стосунків і розвитку конфліктів, забезпечує психологічний комфорт педагогічної взаємодії. В узагальненому вигляді вони утворюють професійно-педагогічний етикет (від франц. *etiquette*- соціально обумовлені норми поведінки, ввічливості) [5, с.119]; установлений порядок поведінки [27, с.1573]. За цілком слушним визначенням В.Гриньової. етикет учителя є сукупністю принципів і правил, які є одним із засобів формування його комунікативних умінь, підвищення ефективності комунікативної діяльності й поведінки та рівня сформованості педагогічної культури. Засвоєння ж правил "етикетного" педагогічного спілкування перетворюється, на думку автора, на "особливу мову" поведінки педагога-професіонала [7, с.249].

Крім того, у професійно-педагогічних діях і вчинках особливим чином відображається особистісний смисл загально визначених культурних еталонів, нормативів, канонів, правил, що детермінується індивідуально-значущими установками, мотивами, цілями, обраними засобами, особистісними проявами педагога і практично актуалізує його прагнення до самовдосконалення, самокорекції, сприяє творчій самореалізації у педагогічній професії. Це засвідчує, що культура професійно-педагогічної поведінки визначається її ціннісними

засадами, а засвоєння учителем-вихователем зовні заданих ціннісно-деонтологічних норм збагачується внутрішнім емоційним та свідомим їх прийняттям, підкріплюється вольовими якостями, заснованими на об'єктивізації зовнішніх ситуацій, осмисленні власних дій. Тоді нормативні еталони сприймаються та реалізуються як бажана мета, педагог несе особисту відповідальність за власні дії та вчинки, норми перетворюються на внутрішні ціннісні орієнтири особистості учителя-вихователя, які забезпечуються "смисловою логікою поведінки" (Д.О.Леонтьєв), а не імпульсивною реактивністю зовнішніх дій у відповідь на різні стимули. Регуляторами такої ціннісної поведінки педагога виступають його ціннісна свідомість, ціннісні орієнтації **установки**, ставлення тощо [26, с.130-134].

Як бачимо, педагогічна майстерність визначається «культуrowідповідним» контекстом професійно-педагогічної поведінки, що зумовлюється **ЦІННІСНО-СМИСЛОВИМИ** підставами для виконання педагогічних дій, вирішення педагогічних ситуацій і задач, вибору засобів, умінь педагогічної техніки тощо. Педагогічна дія, поведінка, техніка в культурному контексті, відображаючи аспект педагогічної майстерності, не обмежуються лише технологічними актами, вправністю, а мають також предметно-смісловий, соціальний зміст і функціонують на межі репродуктивного і творчого, засобів здійснення та інтенції, традицій та інноватики, функціонально-рольового та особистісно-індивідуального, раціонального та емоційного, технічного та ціннісно-сміслового

Важливим компонентом педагогічної майстерності вчителя також є мовленнєва культура. Аналітичний огляд інформаційних джерел з цієї проблематики переконує, що поняття «мовленнєва культура» у сучасній науковій і навчальній літературі використовується: у вузькому, традиційному значенні як дотримання мовцем норм літературної мови, при цьому нормативність мовлення включає в себе, крім правильності, такі якості, як точність, ясність, багатство, стислість, доречність тощо; у широкому, риторичному, розумінні як культура мовленнєвої діяльності у всіх аспектах цієї діяльності, що ґрунтується на принципі функціонально-комунікативної оптимальності [9].

Отже, на основі результатів проведеного аналізу є підстави стверджувати, що досягнення педагогом майстерності означає його спроможність не просто виконувати педагогічну діяльність, а здійснювати її культуrowідповідно, на рівні досконалості, що характеризується інтегративністю, соціальністю, регулятивністю. персоналізацією. неперервністю.

Література:

1. Аминов Н.А. Дифференцированный подход к исследованию структурной организации главных компонентов педагогических способностей // Вопросы психологии. - 1995. - № 5. - С. 5-17.

2. Белкин А. С. Педагогические ситуации успеха / А. С. Белкин. - М. : Инт педагогіки, 1993. - 158 с.
3. Бондаревская Е.В. Кульневич СВ. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. Учебное пособие. - Ростов н/Дону Творческий центр «Учитель», 1999. - 560 с.
4. Гоноболин Ф.Н. Книга об учителе. - М.: Просвещение, 1965. - 260 с; Гоноболин Ф.Н. О некоторых психологических качествах личности учителя // Вопросы психологии. - 1975. - № 1. - С. 100-111.
5. Гончаренко СУ. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997. - 376 с.
6. Грехнев ВС. Культура педагогического общения: кн. для учителя. — М.,1990.
7. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти. - Харків: Основа, 1998. - 300 с.
8. Дубасенюк О. А. Концептуальні положення теоретичної професійної діяльності / О. А. Дубасенюк // Педагогіка і психологія. - 1994. - № 4. - С. 94-97.
9. **Залюбінська** О.Б. Педагогічні засади формування риторичної культури особистості // Електронний ресурс - Режим доступу: <http://www.ielerat.allserver.ru/?i=4139736> - Загол. з екрану. - Мова укр.
10. Зимняя И.А. Педагогическая психология. - М.: Логос, 1999. - 384 с.
11. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність /І. А. Зязюн. - К.: Вища школа. 2004. - 422 с.
12. Зязюн І.А. Естетичні регулятиви педагогічної майстерності [Текст]. матеріали міжнар. наук.-практ. конф.. (Вінниця 23 - 24 травня 2006 р.). - Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2006. - С. 8.
13. Исаева! Е. Педагогическая культура преподавателя как условие и показатель качества образовательного процесса в высшей школе (Сравнительный анализ отечественного и мирового образовательного процесса)/Т. Е. Исаева. - Ростов-н/Д : Росл. гос. ун-т путей сообщения. 2003. - 312 с.
14. **Коджаспирова** Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. - М. : Издательский центр «Академия», 2000. - 176 с.
15. Колесников И.А. О феномене педагогического мастерства [Текст]: учебник дня висш. уч. завед. / И.А. Колесников. - СПб, 1996. - С. 7 - 9.
16. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. - Л.: Знание. 1985. - 32 с.
17. Лебедева О. В. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе : автореф. дис. на соиск науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / О. В. Лебедева. - Нижний Новгород. 2007. - 24 с.
13. Левитов Н.Д. Психология характера. - 3-е изд.- М.: Просвещение, (1969, - 424с.
19. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. - М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. - 308 с.
20. Митина Г.Ш. Психология профессионального развития учителя. - М: Флинта. 1998.-200 с
21. Педагогика: Учеб. пособие / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев. А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянов. - М.: Школа - Пресс, 2000. - 512 с.
22. Психологические проблемы формирования педагогической направленности и способностей учителя: Сб. науч. тр. /Под ред. В.А.Крутецкого. - М.: МГПИ 1982.- 109 с.
23. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. - СПб.: Питер Ком, 1999.-410 с.
24. Рогульська О. О. Сучасний стан розробленості поняття «компетентність» у психолого - педагогічній літературі / О.О. Рогульська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. - 2010. - № 23. Режим доступу: [ttp://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_num/Sirimn/2010_23/Suchasnui_stan_rozroblen-na_ponatta_kompetentnistpdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_num/Sirimn/2010_23/Suchasnui_stan_rozroblen-na_ponatta_kompetentnistpdf) - Заголовок з екрану.
25. Сластенин В.А., Мищенко А.И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя // Педагогика. - 1991. - № 10.- С. 79-84
26. Сластенин В.А., Чижикова Г.И. Введение в педагогическую аксиологию. - М.: Академия, 2003.- 192 с.
27. Советский энциклопедический словарь. - М.: Изд-во "Советская Энциклопедия", 1981. - 1600 с.
28. Хмельюк Р.И. Профотбор и начальная подготовка студентов педагогических институтов: Дис.... д-ра пед. наук: 13.00.01,-Л.. 1973.-515 с.
29. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способностей человека - 2-е изд перераб. и доп. - М.: Логос. 1996 - 320 с.
30. Щербаков А.И., Мудрик А.В. Психология учителя // Возрастная психология / под ред. А.В.Петровского. - М., 1991.
31. Ягупов В. В. Педагогіка / В. В. Ягупов. - К.: Либідь, 2003.-560 с.